

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

6. Ana-Maria Niculescu-Mizil. (Re)Naming Streets in Contemporary Bucharest: From Power Distribution to Subjective Biography // *Analize: Journal of Gender and Feminist Studies* 17, №3. 2014. P.69–94.

ӘОЖ 8.81.81'37

ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ӨРІС ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ЗЕРТТЕУ ПӘНІ РЕТІНДЕ

Жунусова Аружан Канатқызы

zhunusovaaruzhan444@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультеті, Шетел филологиясы: ағылшын тілі
мамандығының 1 курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Г.К.Кенжетаева

Тіл мен мәдениеттің өзара әрекеттесу мәселелері лингвистерді сонау XIX ғасырда қызықтыра бастады. Неміс ғалымы В. фон Гумбольд халықтың рухы мен белгілі бір халықтың сөйлейтін тілі бір-бірінен ажырамайды деген гипотезаны алға тартты [1]. Бұл гипотезаны жақтаушылар атақты орыс филологтары А.А. Потебня және А.А. Шахматов. XX ғасырда тіл ғалымдардың тек белгілер жүйесі ретінде, грамматикалық ережелер мен лексикалық заңдардың жиынтығы ретінде қарастырылуын тоқтатты – тіл әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырыла бастады.

Когнитивті ғылым тұрғысынан «білімді бейнелеу жүйелері және адамға әр түрлі арналар арқылы келетін ақпаратты өңдеу туралы» ғылым ретінде В.А. Пищальникованың айтуы бойынша, «менталитеттің мазмұны когнитивтік салада жатыр және ең алдымен белгілі бір қауымдастықтың білімімен анықталады. Тіл әртүрлі деңгейдегі білімді сақтаудың, қалыптастырудың және берудің әмбебап құралы бола отырып, менталитетті зерттегенде талдау объектісі ретінде әрекет етеді, өйткені бізде психикалық формациялардың мазмұнын анықтаудың басқа жолы жоқ»[2]. Сонымен, тіл әртүрлі деңгейдегі білімді сақтаудың, қалыптастырудың және ұсынудың әмбебап құралы ретінде менталитет талдауында маңызды рөл атқарады. Бұл тілдің танымдық процестер мен психикалық формацияларды білдіру мен жеткізудің негізгі тәсілдерінің бірі екендігіне байланысты.

А.Вежицкая «Кілт сөздер арқылы мәдениеттерді түсіну» атты кітабында қоғам өмірі мен ол қолданатын тіл арасындағы тығыз байланысты айқын көрсетеді. Әлбетте, әр түрлі тілдерде басқа тілдерде тікелей аналогы жоқ сөздердің болуы белгілі бір мәдениеттердің немесе тілдік қауымдастықтың ерекше ойлау тәсілдері мен құндылықтарын көрсетеді. Ғалым сол зерттеуінде тілдің сөздік қорына көңіл бөлу қажеттілігі туралы мәселені көтеріп, лингвистика мәдениетті түсіну үшін өте қажет жаңа идеяларды енгізе алатынын атап өтеді. Мәдениетті семантика призмасы арқылы талдау, автордың ойынша, мәдени талдауда ескеру қажет негізгі аспект [3]. А. Вежицкаяның бұл пікірі өте орынды, өйткені мәдени түсініктер мен идеяларды қалыптастыруда сөздік қор және семантика маңызды рөл атқарады. Мәдениетті тілдің және оның семантикасының призмасы арқылы қарастыру ұжымдық ойлау ерекшеліктері мен қоғамның құндылықтарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен тілдегі лексика мен семантикаға қосымша көңіл бөлу мәдени талдаудың көзқарасын кеңейтіп, мәдени құбылыстарды неғұрлым толық және тереңірек зерттеуге ықпал етеді. Бұл сөздер мәдениетті түсінудің кілті ретінде маңызды рөл атқарады.

В.А.Маслованың пікірінше, тіл – менталитеттің жасырын саласына енуге мүмкіндік беретін бірден-бір құрал, өйткені ол белгілі бір мәдениетте әлемді қабылдау тәсілін анықтайды [4]. Н.Д. Арутюнова, тілдің антропоцентристік қасиеті әсіресе лексикалық және синтаксистік деңгейде байқалады деп атап кеткен. Ғалымның айтуынша: «Тіл негізінен антропоцентристік сипатқа ие. Адамдық тілдің барлық аспектісінде айқын көрінеді, бірақ бұл әсіресе лексика

мен синтаксисте – сөздердің мағынасында, сөйлем құрылымы мен дискурсты ұйымдастыруда көрінеді» [5].

Тіл мен мәдениеттің арақатынасына деген қызығушылықтың артуына байланысты осы мәселемен айналысатын пән пайда болды. Лингвомәдениеттану жеке лингвистикалық сала ретінде XX ғасырдың аяғында В.Н.Телия, Н.Ф. Алефриенко, В.В. Воробьев, В.И.Карасик, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов, В.М. Шаклейн, Ф.Ф. Фархутдинова, А.Т. Хроленко және тағы да басқа ғалымдардың зерттеулерінің арқасында қалыптасты. Қазіргі тіл білімінде лингвомәдениеттану материалдық және рухани мәдениеттің тірі тілге әсерін, сонымен қатар тіл мен мәдениеттің өзара байланысын зерттейтін ғылыми пән ретінде анықталады. Бұл сала этнолингвистиканың бір бөлігі болып табылады және тек көп мағыналы тілдік бірліктерді ғана қамти отырып, тіл мен мәдениеттің арақатынасын синхронды түрде қарастыруда ерекшеленеді.

Лингвомәдениеттану саласындағы зерттеулер қазақ тіл білімінде І.Кенесбаев, Ә.Қайдар, Р.Сыздық, Е.Жұбанов, Е.Жанпейісов, Т.Жанұзақов, Ж.Манкеева, А.Жылқыбаева, Қ.Рысбергенова, Р.Шойбеков және т.б. ғалымдардың еңбектерінде орын алды. Тіл мен мәдениеттің арақатынасын зерттейтін мамандар, соның ішінде Е.Жанпейісов, Ж.Манкеева, Ғ.Смағұлов және т.б. қазақ ғалымдары тілді мәдениеттің іргелі көріністерінің бірі ретінде қарастыра отырып, тіл мен мәдениет байланысына ерекше мән береді[6]. Тіл – мәдени құндылықтар мен дәстүрлерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізудің және сақтаудың құралы екендігі атап өтілді. Мұндай тұжырымдарды қалыптастыру кезінде ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрдің ерекшеліктері ескеріледі, өйткені салт-дәстүрлер әлеуметтік-психологиялық, мәдени-тұрмыстық контексттің әсерінен дамып, тілдік орта арқылы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, ұлттық мәдениеттің сақталуын қамтамасыз етеді. ұлттың өмір желісінің сабақтастығы.

Соңғы онжылдықтарда лингвомәдениеттану әдістемесі жасалып, лингвистикалық материалды зерттеудің инновациялық әдістері ұсынылып, тілдік құбылыстарды талдауда маңызды теориялық тұжырымдар жасалған көптеген елеулі еңбектер жарық көрді. Дегенмен, бұл зерттеулердің құндылығына қарамастан, лингвомәдениеттану ғылымының категориялық теориялық аппаратын дәлірек анықтау қажеттілігі туындайды. Бұл ғылым синкретикалық болып табылады және когнитивтік ғылым, психолингвистика, мәдениеттану және семиотика салаларындағы білімдерді пайдаланады. Демек, лингвомәдениеттану лингвистикалық бірліктердің, мәдениет пен ойлаудың өзара қарым-қатынасын талдаудың өзіндік бірегей тәсілін қалыптастырады. Ал тіл мен мәдениеттің арақатынасын зерттеудегі ортақ тәсілдердің бірі – лингвомәдениеттануда бір емес бірнеше рет салыстырмалы аспектіде зерттеу нысанына айналған лексика-семантикалық өрістерді анықтау.

Тіл мен мәдениеттің байланысын зерттегенде өрістік әдіс маңызды рөл атқарады. Бұл салыстырмалы лингвомәдениеттануға да қатысты, өйткені тілдерді салыстыру және талдау жалпы және жеке белгілерді анықтауға мүмкіндік береді. Ю.Н. Караулов «Өріс теориясы тілдің шындықпен байланысын, оның тілден тыс шындықпен байланысын көрсетеді» деп атап көрсетеді [7]. Сонымен, тілдің мәдени аспектілерге әсерін түсінуге және мәдени құндылықтар мен дүниетанымдардың тілдегі көрінісін түсінуге бағытталған зерттеулерде өрістік әдіс және салыстырмалы талдау ұғымдары маңызды рөл атқарады.

Е.И. Зиновьеваның айтуы бойынша, белгілі бір халықтың әлем бейнесінің аспектісінде лексика-семантикалық өрістерді зерттеу салыстырмалы аспектіні және әлемнің тілдік суретінің жеке фрагменттерін сипаттауға қол жеткізуді қамтиды, өйткені тілдің бүкіл сөздік қорын тіл үшін күрделі және ерекше «әлем суретін» құрайтын өзара әрекеттесетін лексика-семантикалық өрістер жүйесі ретінде көрсетуге болады [8].

Тіл білімі саласында «өріс» термині лексика-семантикалық талдау саласындағы негізгі зерттеу объектілерінің бірі болып қалуда. «Өріс» термині әдетте ортақ белгілері бар сөздер тобына қолданылады. Г.С. Щур «өріс» ұғымын нақтылайды, оны жалпы (инварианттық) қасиеттерге ие тілдік элементтердің өмір сүру тәсілі және топтастыруы ретінде анықтайды [9].

Неміс филологы Й.Трир өрістерді лексикалық және ұғымдық деп жіктейді. Лексикалық өріс белгілі бір сөздің төңірегінде қалыптасады және сөздің мағыналық

құрылымын және оның бірлестіктерін, соның ішінде сөзжасамды қамтиды. Лексикалық өріс, өз кезегінде, ұғымдық өрістің бір бөлігі болып табылады және семантикалық мазмұнды түсінумен қиылысады. Й.Трир семантикалық өрісті түсіну тілді және оның философиялық тұжырымдамасын түсінуден туындайды деп есептейді. Оның көзқарасы бойынша өрістік зерттеулер ядродан шетке қарай жүргізіледі [10]. Яғни, алдымен орталық лингвистикалық мазмұн анықталады, содан кейін шеткі элементтер зерттеледі.

Ю.Н. Караулов «лексика-семантикалық өріс» ұғымына синонимия, антонимия, полисемия сияқты лексикологияның негізгі мәселелері, сондай-ақ сөз бен ұғымның қатынасы кіретінін атап көрсетеді [11]. Лексикадағы семантикалық өрістерге қатысты осы мәселелерді шешу бұл мәселелерге жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Лингвомәдениеттану шеңберінде лексика-семантикалық өрістерді зерттеу әлемнің лингвистикалық моделінің жеке аспектілерін сипаттауды қамтиды, өйткені әрбір тіл бірегей және күрделі белгілі бір тілге арналған «әлем бейнесін» құрайтын өзара байланысты лексика-семантикалық өрістердің желісі ретінде ұсынылуы мүмкін.

Отандық лингвистикада лексика-семантикалық өрісті салыстырмалы тұрғыда З.К. Ахметжанова, Д.Е. Капанова, Г.К. Капышева, Г.К.Кенжетаева, Х.А. Нурходжаева және т.б. ғалымдар зерттеді. Өрісті лингвомәдени тұрғыдан зерттеген филология ғылымының кандидаты Г.К.Кенжетаева өз еңбегінде неміс және қазақ тілдеріндегі көру етістіктерінің лексика-семантикалық өрісін зерттей отырып, екі тілдегі ұқсастықтармен қатар мәдени ерекшеліктерді анықтаған. Ғалымның айтуы бойынша, семантикалық өрісті анықтау тілдік жасалымдардың құрылымын көрсетумен қатар, тіл жүйесіндегі барлық аралық құбылыстардың әр келкілігін қорытып қамтуға қабілетті [12]. Бұл зерттеу тіл үйренудегі аралас әдістерді қолданудың маңыздылығын көрсетеді, сонымен қатар әртүрлі мәдени контексттердегі тілдік құбылыстар туралы түсінігімізді байытатын тіл мен мәдениет арасындағы байланысты көрсетеді.

Тіларалық салыстыруда өрістік әдісті қолданудың маңыздылығын көрсету авторлар жүйелі тілдік тәсілді қолданатын және негізінен сөздіктер мен мәтіндердегі ақпаратқа сілтеме жасайтын зерттеулерге тән. Мысалы, В.Б. Голдбергтің орыс және ағылшын тілдеріндегі «Адамның биологиялық болмысы» лексикалық-фразеологиялық саласын зерттеуінде тілдік және тілден тыс шындықты қабылдаудағы ұлттық-мәдени айырмашылықтарға қатысты қызықты қорытындылар жасалды [13]. Атап айтқанда, кейбір аспектілерді тек бір тілде сөйлейтіндер егжей-тегжейлі қарастырып, түсіндірсе, басқа тілде белгілі бір объектіге жалпы қабылданған көзқарас басым болуы мүмкін екендігі анықталды.

Л.М. Босова зерттеуінде мәтінге белсенділік тәсілінің маңыздылығын атап көрсетеді. Автор сөздік анықтамалары мен мәтіндерді талдауды эксперименттермен үйлестіреді. Ол басым тұлғалық мағынамен біріктірілген функционалдық жүйелер ретінде семантикалық өрістерді мәдениетаралық салыстыру қажеттілігін теориялық тұрғыдан негіздейді. Орыс және ағылшын тілдерінде сөйлейтіндер әлемінің лингвистикалық картасындағы «әдемі» атрибутын білдіретін сын есімдердің семантикалық және ұғымдық өрістерін талдай отырып, Л.М. Босова эмоционалды-бағалаушы компонент осы өрістердің өзара әрекеттесуіне әмбебап негіз ретінде қызмет ететінін анықтайды. Осылайша, оның зерттеуі сәйкес нәтижелерді көрсету арқылы тіларалық байланыстағы ерекшеліктердің рөлін қолдайды [14].

Әртүрлі зерттеушілер қарастыратын көптеген мәселелер даулы. Мысалы, И.А. Стернин «Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры» еңбегінде орыс, ағылшын және неміс тілдері мен мәдениеттерін зерттей келе, ойлаудың ұлттық ерекшеліктері тілге емес, шынайы өмірге байланысты деген қорытындыға келеді. Тіл тек әртүрлі себептерге байланысты адамдар үшін коммуникативті маңызы бар айырмашылықтарды көрсетеді [15]. Керісінше, эксперименталды зерттеуде В.М. Трофимова орыстар мен қытайлардың тілдік санасына сілтеме жасайды, семантикалық кеңістікті ұйымдастырудың тілдің формальды параметрлеріне тәуелділігі бар екені анықтады [16]. Сондықтан жекелеген этномәдени қауымдастықтар мысалында лингвистикалық, концептуалдық және басқа салаларға талдау жасағанда, әсіресе, тіл жүйелерін зерттеу негізгі зерттеу әдісі болып табылатын жағдайда,

белгілі бір ағымдардың немесе заңдылықтардың әмбебаптығы туралы асығыс тұжырымдар жасамау керек.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда тілдер мен мәдениеттердің өзара ықпалдасу кезеңінде біз үшін оларды зерттеп қана қоймай, ұлттың өзіндік ерекшелігін, даралығын сақтау мәселесі өзекті болып отырғанын айта аламыз. Лексикалық-семантикалық өріс лексикалық деңгей бірліктерін құрылымдау формасы ретінде антропологиялық парадигмадағы лингвомәдениеттану ғылымының негізгі зерттеу пәні ретінде танылады, өйткені ол қазіргі даму кезеңінде өзекті болып отырған қоғамның тілдік және мәдени ерекшеліктерін ашуда маңызды рөл атқарады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер. с нем. под ред., с предисл. Г. В. Рамишвили. М.: Прогресс, 1984. – 127-128 с.
2. Пищальникова В.А. Национальная специфика картины мира и ее репрезентация в языке // Языковое сознание: содержание и функционирование. XIII междунар. симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации: Тез. докл. М., 2000, 189-190 с.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 263
4. Маслова, В.А. Лингвокультурология. М., 2001, – С. 6.
5. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – Москва : Языки русской культуры, 1999. – С. 3.
6. Бейсембаева З. Исмаилова Ж, Қанабекова М, Қайдарова Г. Тіл мәдениеті – Алматы:, Оқу құралы 2005. – Б. 337
7. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография / Отв. ред. С.Г. Бархударов. — Изд. 2-е. — М.: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2010. – С. 14.
8. Зиновьева Е. И. Понятие «поле» в лингвистических исследованиях // Русский язык как иностранный и методика его преподавания, 2003, С. 109
9. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М., 1974. – С. 256
10. Трир Й. Немецкий словарь в смысловой области разума. История языкового поля. От истоков до начала 13-го века. Берлин, 1934, С. 177
11. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972, С.67.
12. Кенжетасева Г.К. Неміс және қазақ тілдеріндегі көру етістіктерінің лексика-семантикалық өрісі: Автореферат, Алматы, 2009
13. Гольдберг В.Б. Структурные связи в лексико-семантическом поле языка. Тамбов, 2000, С.87.
14. Босова Л.М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект: Автореф. дис. д-ра филол. наук. Барнаул, 1998, С. 56
15. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания. М., 1996, С. 97-112.
16. Трофимова У.М. Китайское языковое сознание по материалам направленного ассоциативного эксперимента // Общество, язык и личность: Мат-лы всероссийск. науч. конф. (Пенза, 23-26 октября 1996 г.). М., 1996. Вып. 1. С.28-29.

УДК 37.026

ПРИМЕНЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ВЕБ-КВЕСТА КАК МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Жупарбек Дана
dana-zh.99@mail.ru